

РЕФЕРАТ РОБОТИ

“Діахронічна інтерпретація і квантитативна верифікація ступенів споріднення ностратичних мов”

для участі у конкурсі на присудження Премії Президента України
для молодих учених

Робота присвячена вивченню масового споріднення мов світу на основі фонологічних, морфонологічних і семантичних зсувів і закономірних збігів ностратичних етимонів із базового списку М. Сводеша, які відображають універсальні уявлення носія ностратичної свідомості у тріаді “частина тіла – ознака – природні стихії” (А. Б. Долгопольський, В. М. Ілліч-Світич, С. А. Старостін, А. R. Bomhard) для визначення ступенів споріднення ностратичних мов.

Робота містить чотири блоки дослідження.

У першому блоці подано формулювання основних теоретичних положень для вивчення глобальної проблеми походження людської мови (В. П. Алексєєв), яка залишається центральною в *макрокомпаративістиці* (С. А. Бурлак, А. R. Bomhard) і залучає здобутки представників різних сфер наукового знання: *антропології* (К. Кьюмен), *археології* (Р. Е. Grine), *культурології* (W. L. Jungers, J. Schultz), *нейрофізіології* (Т. Deacon). Дискусія навколо цього питання триває у двох площинах: еволюційній (Sh. Miyagawa) і макромутаційній (С. А. Бурлак).

Другий блок – це розробка методологічних стадій для виконання процедури діахронічної інтерпретації фонологічних, морфонологічних і семантичних показників, відображених у корпусі ностратичного матеріалу на горизонтальній і вертикальній траєкторіях руху, та їх подальшої квантитативної верифікації для визначення ступенів споріднення ностратичних мов, де представлено комплексну методика вимірювання ступенів споріднення ностратичних мов у проєкції до ностратичних етимонів, яка складалася з двох послідовних кроків аналізу ностратичного матеріалу на 1) вертикальній – відношення ностратичного етимону

і етимонів на рівні сім'ї; і 2) горизонтальній – відношення етимонів на рівні сімей – траєкторіях руху.

Третій блок передбачав проведення процедури діахронічної інтерпретації ностратичного матеріалу в проєкції до ностратичних етимонів із базового списку М. Сводеша для визначення спільних і відмінних переходів і збігів на рівні фонології, морфонології і семантики, в результаті чого було зафіксовано: 1) фонологічні переходи і збіги для вокалізму: процеси а) за рядом, б) за піднесенням, в) лабіалізації / делабіалізації і консонантизму: процеси а) за місцем творення, б) за способом творення, в) за участі голосу й шуму; 2) морфонологічні переходи і збіги у межах загальної морфонологічної структури: а) закони про дво-, три-, чотириелементні структури основної фонологічної категорії; б) закони про відкритий і закритий склади; 3) семантичні переходи і збіги: а) плану змісту, б) архісеми.

Четвертий блок передбачав проведення процедури квантитативної верифікації ступенів споріднення ностратичних мов, який засвідчив забезпечив доведення: а) близького (тривіальні відношення) (Г. В. Раушенбах: 0,00 – 0,30; В. І. Левенштейн і Т. Соренсен: 3,20 і вище); б) далекого (конвенціональні відношення) (Г. В. Раушенбах: 0,30 і вище; В. І. Левенштейн і Т. Соренсен: 0,00 – 3,20) ступенів споріднення.

Проведе дослідження дало змогу сформулювати **наукову новизну одержаних результатів**, яка полягає у тому, що в роботі *уперше розроблено* новий *ностратично-квантитативний підхід* для виконання діахронічної інтерпретації і подальшої квантитативної верифікації ступенів споріднення ностратичних мов, що надає змогу завдяки залученню комп'ютерного і математичного інструментарію аргументувати перевагу генетичного чи ареального ступенів споріднення ностратичних мов; *уточнено* дескрипцію *ностратичний етимон* (Ностр), під яким розуміється гіпотетично оформлена фонологічна, морфонологічна і семантична допрамовна структура алтайської (Алт),

афразійської (Афр), дравідійської (Драв), ескімосько-алеутської (ЕА), індоєвропейської (ІЄ), картвельської (Карт), уральської (Урал) мовних сімей; *сформульовано нове визначення* поняття *ступеня споріднення ностратичних мов* – як фіксатора одного із типів взаємозв'язку ностратичних мов, сценарію дивергентно-конвергентного і конвергентно-дивергентного розвитку мов, що відображає трансформації або збіги відповідників, для доведення яких розроблено новий алгоритм, названий у роботі *квантитативною верифікацією*, за допомогою якого *обчислено* кількісно-статистичні показники фонологічних, морфонологічних і семантичних переходів і збігів, відображених у ностратичному матеріалі, за тріадою тип – вид – відношення.

Уперше в макрокомпаративістиці *апробовано методологічний алгоритм: діахронічної інтерпретації* п'ятьох ностратичних етимонів (*NuḶa “око та ін.” (В. М. Ілліч-Світич), *wol[a] “великий” (С. А. Старостін), *wete “вода” (А. Б. Долгопольський), *p^haḥ- (~ *p^həḥ-) “вогонь та ін.” (А. R. Bomhard), *marV “дерево” (А. Б. Долгопольський, В. М. Ілліч-Світич, С. А. Старостін, А. R. Bomhard)), що забезпечив фіксацію: 1) фонологічних переходів і збігів для вокалізму: процеси а) за рядом, б) за піднесенням, в) лабіалізації / делябіалізації і консонантизму: процеси а) за місцем творення, б) за способом творення, в) за участі голосу й шуму; 2) морфонологічних переходів і збігів у межах загальної морфонологічної структури: а) закони про дво-, три-, чотириелементні структури основної фонологічної категорії; б) закони про відкритий і закритий склади; 3) семантичних переходів і збігів: а) плану змісту, б) архісеми; а також *квантитативної верифікації* ступенів споріднення ностратичних мов, що забезпечив доведення їх: а) близького (тривіальні відношення) (Г. В. Раушенбах: 0,00 – 0,30; В. І. Левенштейн і Т. Соренсен: 3,20 і вище); б) далекого (конвенціональні відношення) (Г. В. Раушенбах: 0,30 і вище; В. І. Левенштейн і Т. Соренсен: 0,00 – 3,20) ступенів споріднення.

Сконструйовано універсальну гіпотетичну графоаналітичну мережу дивергентно-конвергентного (ДК) і конвергентно-дивергентного (КД) розвитку ностратичних етимонів, де відображено *близький ступінь споріднення з фіксацією тривіальних відношень* на вертикальній (між Ностр і Алт, Афр, Драв, ЕА, ІЄ, Карт, Урал) і горизонтальній (між Алт, Афр, Драв, ЕА, ІЄ, Карт, Урал) траєкторіях руху; *далекий ступінь споріднення з фіксацією конвенціональних відношень* на вертикальній (між Ностр, Алт, Афр, Драв, ІЄ, Карт, Урал) і горизонтальній (між Алт і Драв, ЕА, ІЄ, Урал; між Афр і Драв, ІЄ, Урал; між Драв і ІЄ, Урал; між ЕА і ІЄ, Урал; між ІЄ і Урал) траєкторіях руху.

Установлено, що на двох траєкторіях руху на користь *близького ступеня споріднення* свідчать зсуви на рівні фонології: 1) позиційні трансформації у вокалізмі: зсув по горизонталі, зсув по вертикалі, *0 – закон (давньої) моновокалічності, закон редукції – *0; у консонантизмі: місце творення, спосіб творення, закон про ларингальну теорію – закон Рамстедта-Пельо / закон дифтонгізації; 2) комбінаторні трансформації: закону про регресивну акомодацию з фіксацією лабіальних ознак – палатальних ознак; 0 – закон про контактну асиміляцію і дисиміляцію, метатеза, епентеза, зіяння / закон сингармонізму; на рівні морфонології: 1) трансформації загальної морфонологічної структури: закону про триелементний консонантний корінь – закон про триелементний неконсонантний корінь; 2) трансформації якості складів: закон про відкритий склад – закон про закритий склад; 3) трансформації ланцюгу(-ів) альтернантів: вокалічні і консонантні альтернанти – 0; семантики: трансформації семантичного зсуву; *далекого ступеня споріднення* демонструють збіги на рівні фонології: 1) позиційні збіги у вокалізмі: по горизонталі, по вертикалі, закон лабіалізації / делабіалізації, закон редукції; 2) позиційні збіги у консонантизмі: за місцем творення, за способом творення, за участю голосу і шуму, закон про ларингальну теорію; 2) комбінаторні збіги: закон про регресивну акомодацию з фіксацією лабіальних / палатальних ознак, дев'яте (9) положення фонологічних заборон

У. Жукюа; на рівні морфонології: 1) збіг загальної морфонологічної структури: закон про три- і чотириелементні структури; 2) збіг якості складів: закон про відкритий і / або закритий склад; 3) збіг ланцюгу(-ів) альтернантів: вокалічні альтернанти; семантики: семантичний збіг / незаперечність.

Доведено гіпотезу про те, що фонологічні, морфонологічні й семантичні закони є ключовими принциповими положеннями для макрокомпаративістики на шляху обґрунтування ступенів споріднення ностратичних мов.

Удосконалено: 1) теоретичну базу ностратичної лінгвістики в аспекті реінтерпретації коеволуційно-макромутаційної гіпотези походження ностратичних мов із позицій лінгвоантропогенезу; 2) методологічну базу макрокомпаративістики в частині розроблення нового методологічного алгоритму для виконання діахронічної інтерпретації ностратичного етимона, а також квантитативної верифікації ступенів споріднення ностратичних мов; 3) лексикостатистичну базу глотохронології у плані відображення дивергентно-конвергентних і конвергентно-дивергентних відношень між ностратичними мовами як графоаналітичної мережі двох траєкторій їхнього розвитку.

При цьому **основні науково-технічні результати роботи** полягають у залученні формули Г. В. Раушенбаха: $S = c / a + b + c$, де a (або b) – набір показників, що фіксуються в X (мова і / або прामова № 1), але не фіксуються в Y (мова і / або прамова № 2) (або навпаки), c – набір показників, що збігаються в X і Y . Сума ($a + b + c$) дорівнює загальному набору показників n . Це дало змогу встановити близький і далекий ступені споріднення ностратичних мов. Для фіксації переважання ДК (субстратний прояв) над КД (суперстратний прояв) / переважання КД (суперстратний прояв) над ДК (субстратний прояв) було здійснено за допомогою двох алгоритмів: 1) електронного калькулятора В. І. Левенштейна (URL: <https://calculatorium.ru/text/levenshtein-distance>) – для обчислення фонологічних і морфонологічних показників; 2) формули Т. Соренсена – для обчислення семантичних показників: $D = 1 - 2 * q / A + B$, де q

позначає спільні значення, а А (мова і / або прамова № 1) + В (мова і / або прамова № 2) – суму дефініцій зіставлюваних значень компарантів у заданій кількості.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що запропонована універсальна гіпотетична графоаналітична мережа дивергентно-конвергентного і конвергентно-дивергентного розвитку ностратичних мов з вертикальною і горизонтальною конфігураціями взаємозв'язків може бути екстрапольована для ідентифікації та подальшої інтерпретації інших ностратичних етимонів, а також етимонів інших мовних гіпер- і макросімей. Нові результати роботи можуть бути використані етимологами й макрокомпаративістами при укладанні джерел із глобальних (ностратичних та ін.) етимологій, у навчальному процесі при викладанні дисциплін: “Загальне мовознавство” (розділи “Синхронія і діакронія”, “Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи”, “Лексикографія”), “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” (розділ “Проблема походження мови”), “Когнітивна лінгвокомпаративістика і макрокомпаративістика”. Лексикостатистичні операційні процедури дослідження можуть бути залучені для розроблення нової методики аналізу етимонів на базі прикладного інструментарію.

Основні результати роботи було викладено в *сорока чотирьох публікаціях*, серед яких: *один розділ* у колективній монографії, обсягом 0,67 др. арк., опублікований у країні, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і / або Європейського Союзу; *одна стаття* в науковому виданні, що включено до категорії А Переліку наукових фахових видань України; *три статті* у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus / Web of Science; *три статті* у наукових періодичних виданнях інших держав; *одна стаття* у науковому виданні, що включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, *сімнадцять статей* у наукових фахових виданнях України та тезах доповідей *дев'ятнадцяти* наукових конференцій та інших наукових заходах.

Капранов Я. В. має таку кількість цитувань за різними базами даних, у тому числі й Scopus / Web of Science:

h-індекс Google Scholar = 2 (13 цитувань):
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=y2NjXhkAAAAJ&hl=ru;>

h-індекс Scopus = 0 (0 цитувань):
[https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57201493699;](https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57201493699)

h-індекс Web of Science = 1 (3 цитування):
[https://publons.com/researcher/1462543/yan-kafranov/.](https://publons.com/researcher/1462543/yan-kafranov/)

Сумарний h-індекс = 3 (23 цитування)

Претендент

к.ф.н., доц. Капранов Я. В.